

BÖLÜM-4

EĞİTİMİN MERKEZİNDEKİ İNSAN

Eğitim; insan davranışlarını merkezine almış bir çalışma alanı olduğu için, eğitimin insana nasıl baktığı ve insanda neler gördüğü, eğitimin doğasının ve işini nasıl yapmaya çalıştığıın anlaşılması açısından oldukça önemlidir...

Eğitim açısından, insan, **biyo-kültürel ve sosyal bir varlık** olarak tanımlanır.

Eğitim insana **biyolojik bir varlık** olarak baktığında, şunları görür:

Yaşamının başlangıcında, annenin yumurtasındaki 23 kromozom, babanın spermindeki 23 kromozomla birleşir ve bu 46 kromozom insanın yaşamında belirleyici rol oynar. Kromozomlarda yer alan ve sayıları 25 bin ile 100 bin arasında olduğu sanılan genlerin oluşturduğu zincir, kişinin boy uzunluğundan göz rengine, yaşam süresinden yakalanacağı hastalıklara kadar pek çok şeyin programıdır.

Eğitim, insanı benzeri canlılardan farklı bir yere koyar. Bunun nedeni de, insanı diğer canlılardan ayıran bazı **biyolojik özelliklerinin** olmasıdır. İnsanı **eğitim açısından** farklı bir yere koyan bu biyolojik özellikler şunlardır:

- Düşünmeyi ve muhakeme yapmayı olanaklı kılan gelişmiş bir beyin ve sinir sistemi,

- Konuşmayı ve ayrıntılı biçimde iletişim kurmayı mümkün kılan ağız, diş ve gırtlak yapısı,
- Dik yürümeyi sağlayan bir kas ve iskelet sistemi,
- Kavrayıcı bir başparmak. (Bu son özellik ilk bakışta önemsizmiş gibi görünse de bir süreliğine başparmaklarımızı kullanmadan iş yapmaya çalışmak, el becerilerimizin, dolayısıyla hayatımızın ne kadar kısıtlandığını gösterecektir.)

Kültürel açıdan bakıldığında, insanın, ihtiyaçlarını karşılarırken, sorunlarını çözerken, yararlı ve etkili bulunduğu ve yaşamını kolaylaştırdığını düşündüğü araçları, kazanılmış davranışlarını ve ürettiklerini biriktirip sonraki kuşaklara aktarabildiğini görürüz.

Sosyal açıdan bakıldığında da, insan, karmaşık toplumlar oluşturup, diğer insanlarla etkileşim içinde toplum halinde yaşarken, topluma katılan yeni bireyleri de toplumun bir parçası haline getirmek için çaba sarf eder.

Eğitimin ilgilendiği insan davranışları

Eğitim, bu biyolojik özellikleri nedeniyle, diğer canlılardan farklı bir yere koyduğu insanın **üç farklı yanına** hitap eder.

Bunlar, insanın **aklı, gönlü ve eylemleridir**. Bu yüzden de **eğitime konu olan davranışlarımız**, üç farklı kategori içinde ele alınır.

Birincisi, eğitim insanın **aklına hitap eder**. İnsan; aklını kullanarak düşünür, karar verir, problem çözer, roman yazar, hayal eder, tasarlar. Bu yanımızın teknik adı, insanın **bilişidir**. Biliş; bellek, dikkat, anlama, öğrenme, muhakeme, problem çözme, karar verme, dili kullanma gibi zihinsel süreçlerimiz için kullandığımız ortak bir terimdir. İnsanın zihinsel süreçlerini, yani bilişini işe koşarak sergilediği eğitimsel davranışlara "**bilişsel davranışlar**" adı verilir. Bir mate-

matik problemini çözmek, şiirin kafiye düzenini bulmak, bilgisayar programı yazmak bilişsel davranışlara örnektir.

İkinci olarak eğitim, insanın **duygularına hitap eder**. İnsan; sever, nefret eder, korkar, heyecan duyar, ön yargı besler, olumlu-olumsuz tutumlar geliştirir. İnsanın sevmek, önyargı beslemek, korkmak, heyecan duymak, mutlu olmak, üzülmek gibi duygularını işe koşarak sergilediği eğitsel davranışlara da “**duyuşsal davranışlar**” denir. Bazı kenar uzunlukları ve açıları verilmiş bir üçgenin, uzunluğu verilmeyen kenarının uzunluğunu hesaplamak bilişsel bir davranışken; geometri problemi çözmeyi sevmek, bundan haz duymak, fizik dersine karşı ön yargılı olmak, uçağa binmekten korkmak, duyuşsal davranış örnekleridir.

Üçüncü olarak da, eğitim insanın **eylemlerine, kas ve iskelet sisteminin gözlenebilen hareketlerine hitap eder**. İnsan, keman çalar, futbol oynar, musluk contası değiştirir, saate pil takar, iğneden iplik geçirir. İnsanın kas ve iskelet sisteminin gözlenebilir eylemleriyle sergilediği, piyano çalmak, aracın yağ filtresini değiştirmek, (yeni kuşaklar pek dolmakalem bilmez ama yine de sözünü edelim) dolmakalemle mürekkep doldurmak gibi davranışlar “**devinimsel (psikomotor) davranışlardır**”.

Eğitimin amaçları konusuna değinirken, ayrıntısına tekrar girilecek olan farklı kategorilerdeki bu davranışlarımız için Şu aşamada Şunları söyleyebiliriz:

Gözden irak olanın gönülden de irak olduğu gibi, duyuşsal amaçlar, uygulamada pek **göze görünmediği ve değerlendirilmeleri zahmetli olduğu** için çoğu eğitimci tarafından ihmal edilir. Öğrenciler, doldurulacak **boş bellekler** gibi düşünülürler. Öğrencinin sadece zihnine ve belleğine hitap edilir. Ancak duyuşsal davranışlar, çoğu durumda, **diğer kategorilerdeki davranışların ön koşulu** gibidirler. Çok tanık olmuşuzdur: öğretmen neredeyse kendini paralar, “Anlatıyorum anlatıyorum anlamıyorlar, gösteriyorum gösteriyorum yapamıyorlar.” diye.

Oysa sorun anlamama, yapamama sorunu değildir çoğu kez. Öğrenci **sevmiyordur**, hatta **nefret ediyordur** ya da ablasının, kardeşinin yapamadığını gördüğü için **zaten yapamayacağım ön yargısını** taşıyordur. Önce o engeli doğru şekilde teşhis etmeli ve ardından o engeli ortadan kaldırmalıyız ki, asıl kazandırmak istediğimiz davranışla uğraşabilelim.

Tekrar edelim; sevmemek, korkmak, ilgi duymamak ya da ön yargı beslemek gibi duyuşsal kategorideki davranışlar, çoğu kez diğer davranışlardan daha önemlidir ve çoğu zaman istenen davranışların kazanılmasının önünce ciddi engeller oluşturur. Önyargı, genellenmiş korku ya da sevmeme, hatta nefret etme kişinin herhangi bir konuda çok başarılı olabileceken, başarısız olmasının bilindik nedenleridir.

Bilişsel, duyuşsal ve devinimsel davranışlar arasındaki sınırlar

Bir de, her ne kadar eğitime konu davranışlar üç farklı kategoriye ayrılmış olsa da, yaşam içinde, insan herhangi bir davranış sergilerken; **sadece bir yönünü**, (örneğin sadece bilişini, sadece duygularını ya da sadece kas ve iskelet sisteminin gözlenebilen eylemlerini) işe koşmaz.

Yaşam içinde, sergilediğimiz davranışın doğasına göre, her üç yanımızın da, (zihnimizin, duygularımızın ve gözlenebilir eylemlerimizin) o davranışa farklı oranlarda katkıları olur. Ama biz çoğu kez davranışın **sergilenme amacını**, kategorisinin belirleyicisi olarak ele alır, davranışı bir kategorinin adıyla ifade ederiz.

Konuyu somutlaştırmak için, bir dünya kupası final maçında takımların yenilemediğini, uzatmalardan da bir sonuç alınmadığını ve işin penaltılara kaldığını varsayalım. Ardından da maçın sonucu belirleyecek atışın hemen öncesinde, topun arkasındaki futbolcunun durumunu bir düşünelim.

Futbolcu, **amacı** topa ayak ile vurularak, topu kalenin içine sokmak olan bu penaltı atma davranışını, kas ve iskelet sisteminin gözlenebilir bir eylemiyle sergileyecektir. Davranış, kas ve iskelet sisteminin işe koşulmasıyla sergilendiği için **devinimsel** (psikomotor) bir davranış olarak adlandırılır.

Ama futbolcu, ağları dalgalandıran rüzgarın yönü ve Őidetini göz önüne alarak, topa hangi hız ve açıyla vurması gerektiğini hesaplarken de bilişini yani zihnini işe koşacaktır. Diğer yandan, atışı kaırırrsa Őampiyonluđu kaybetmenin tek sorumlusu olmanın baskısı, bu baskının neden olduğu heyecan ve gerilim de davranışın duyuşsal boyutunu oluşturacaktır.

Her ne kadar bilişsel ve duyuşsal bileşenleri olsa da, penaltı atma davranışının kategorisinden söz ederken, davranışın hangi amaçla ve öncelikle bedeninin hangi yanıyla sergilendiğini göz önüne alarak “**Penaltı atışı devinimsel bir davranıştır**” deriz.

Bir bütün olarak insan

İnsanın, eğitsel bir davranışı sergilerken, üç farklı yanını, zihnini, duygularını, kas ve iskelet sisteminin eylemlerini işe koşuyor olması eğiticilere başarı olmaları için önemli bir fırsat sunar. Bu da, eğiticilerin, eğittikleri kişileri sadece zihinlerine hitap edilen varlıklar olarak değil, farklı yönleri de olan birer BÜTÜN olarak görebilmeleridir. Çünkü bir davranış sergilenirken bireyin **zihni**, **duyguları** ve **eylemleri** birbiriyle ilişkisiz ve birbirinden bağımsız değildir.

İyi bir eğitimci, eğitim ğretim etkinliklerini sürdürürken, **kendini sık sık eğitilenlerin yerine koyarak** onları birer **bütün** olarak görmelidir. Bunun için de, Şunları göz önüne almalıdır.

1. Dikkatlerini konuya vermiş bir Şekilde sürece katılıyorlar mı? (**Bilişsel yanları**)

2. Dersi, sıkılmadan, endişe duymadan, korkmadan, severek ve isteyerek, ön yargısız biçimde, sakin bir ruh haliyle ve mutlu bir şekilde izliyorlar mı? (**Duyuşsal yanları**)
3. Bedenin farklı yanları uyuşmadan, ayakları karıncalanmadan, belleri, boyunları tutulmadan, sıralarında, sandalyelerinde rahat bir biçimde oturuyorlar mı? (**Kas ve iskelet sistemleri**)

Eğiticinin karşısındaki kişilerin her üç yanını da, hem zihinlerini hem duygularını hem de bedenlerini dikkate alarak eğitim öğretim etkinliklerini sürdürmesi, eğitilenleri **birer bütün olarak** görmesi demektir.

Buzdağının görünmeyen kısmı: Bireysel farklar

Karmaşık bir süreci, öngörülen sonucu verebilecek şekilde düzenleyebilmenin yolu, önce sürece ait değişkenlerin neler olduğunu bilmekten, ardından da bilinen o değişkenleri olabildiğince “en iyi değerlere” ya da “en iyi durumlara” getirebilmekten geçer.

Örneğin, iyi bir baklava yapılmak isteniyorsa, baklava hamurunun olabildiğince ince açılması gerekir. Hamurun ince açılabilmesi için de hamura unun yanı sıra, sıvı yağ, süt, yoğurt, limon suyu ve kabartma tozu da konması gerekir. Ama sadece neler konacağını bilmek de tek başına yeterli değildir. Bu malzemelerin ne kadar ve hangi sırayla konacağı da önemlidir. Ama iyi baklava yapmanın sadece iyi hamurla mümkün olmadığı da bilinmelidir.

Konuyu eğitimle ilişkilendirecek olursak, merkezinde insan ve insan davranışı olan eğitim sürecinde de göz önüne alınacak değişkenler o kadar çoktur ki... Eğitim etkinlikleri çoğu kez bu değişkenlerin farkında bile olunmadan sürdürülür. Burada **değişken** ile kastedilen, farklı değerler

alabilen, ya da farklı biçimlerde olabilen özelliklerdir. Bireyin derse ve eğiticiye karşı tutumu bir değişkendir. Kardeş sayısı bir değişkendir. Sabah okula gelmeden kahvaltısını yapıp yapmadığı bile bir değişkendir.

Eğitim sürecindeki genel değişkenler denilince akla önce **öğrenci, öğretmen, programlar, öğrenme ortamları** gibi konular gelse de, burada, biraz da bu değişkenlerin çokluğunu vurgulamak için sadece eğitimin merkezindeki insana ilişkin iki farklı grup değişkenden söz edilecektir. Bu değişkenlerin de hepsi değil, konu hakkında bir fikir oluşturabilmek için seçilmiş bazı örnekleri ele alınacaktır. Bu değişkenlerin çoğu doğrudan gözlenemediği için de, buzağının görünmeyen kısmı benzetmesi yapılmıştır.

Birinci grup değişkenler aynı yaşı grubundaki, aynı eğitim kademesindeki bireylerde gözlenebilen, bireyin içinde yer aldığı ailenin, toplumsal çevrenin, kültürün, yaşadığı ilişkilerin neden olduğu bireysel değişkenlerdir. Bunlara **eğitimde bireysel farklılıklar** denir.

İkinci grup değişkenler ise bireyin zaman içinde büyümesi, olgunlaşması ve gelişmesinin bir sonucu olarak aynı yaşı grubu bireylerde ortak olarak gözlenen değişkenlerdir. Bunlara da bireyin gelişim aşamaları denir ve bu aşamalar farklı alanlarda gözlenir. Bu alanlar da **bireyin gelişim alanları** olarak adlandırılır.

Pek çok eğitici, sınıflarındaki öğrencilerine baktıklarında, özellikle bireysel farklılıklar açısından, buzağının suyun üzerindeki kısmını görür. Şimdi o buzağının göremediğimiz kısmında neler olabileceğine bir bakalım. Ama bakmadan önce de bu değişkenler hakkında bir ayrıntının altını çizelim. Her ne kadar bu değişkenlerden söz edilirken bunlar bireyin çocukluk dönemiyle ilgiliymiş gibi görünse de, bıraktığı izler, sonraki aşamalarda da gözlenebilir.

Okul ve benzeri yerlerdeki öğretmenler bu değişkenleri göz önüne alarak, öğrencilerini yakından tanımaya ve öğrencilerinin diğerlerinden farklı olan davranışlarının nedenlerini anlamaya çalışırlar.

Eğitimde, **bireysel farklılıklar** olarak adlandırılan bu değişkenlere ilişkin örnekler, nerelerden kaynaklandıkları ve eğitime yansımaları aşağıda kısaca özetlenmiştir.

Anne babanın yaklaşımı

Otoriter anne babaların çocukları, çoğu kez, çekingen ve mutsuz olurlar. Bazı anne babalar da çocuklarına kıyamazlar, çocuklarının her istediklerini yaparlar, her istediklerini alırlar. İzin verici anne baba olarak adlandırılan bu tür anne babaların çocukları, kuralsız ve güvensiz bireyler olurlar. Neredeyse hiçbir şey onları mutlu edemez. Kendisine güvenen, hayata olumlu bakan, mutlu bireyler yetiştirmek isteyen anne babaların, demokratik anne babalar olmaktan başka seçenekleri yoktur. Demokratik anne babalar, gerektiğinde kural veya kısıtlamalar koyan ama kuralın ve kısıtlamanın neden konulduğunu anlatabilen, mutluluğun da bir bedeli olduğunu, bir şeye sahip olmanın asıl değerinin, onun için ödenen bedel olduğunu gösterebilen anne babalardır.

Çocukluktaki bakım uygulamaları

Çocuğun ne kadar annenin ilgisine ve güvenine maruz kaldığı, ne kadar süreyle anne sütüyle beslendiği, evde mi yoksa kreşte mi bakıldığı, annesinden ayrıyken sevgi ve ilgi ihtiyacının kimler tarafından nasıl karşılandığı, ödüllendirilme ve cezalandırılma biçimlerinin neler olduğu çocuğun dünyayı algılama şekli ve davranışları üzerinde etkisi olan faktörlerdir. Anne sütüyle yeterince beslenmiş, güvensizlik yaşamamış, ilgi ve sevgi ihtiyacı karşılanmış, üzerinde kalıcı etkiler bırakacak şekillerde cezalandırılmamış çocuklar kendilerine güvenen, mutlu, çevreleriyle barışık, üretken birer birey olur.

Anne ve babasının dışında, yakın ilişkide ve etkileşim halinde buldukları bireyler

Evde babaanne, anneanne, dede varsa ve davranış biçimleri anne babanın kilerle çelişiyorsa bu da çocuğun davranışlarına yansır. oklukla anne babalar, anneannelerin ve dedelerin aşırı hoşgorusunun çocuğu şımarttığını düşünürler. Anneanneler, dedeler de, kendi zamanlarıyla kıyaslayarak, modern toplumun çalışan anne babalarının çocukları ihmal ettiklerini düşünürler ve çocuklara aşırı ilgi gösterirler. Ayrıca anneanne ve dede, çocuğun geleceği ve eğitimi hakkında doğrudan sorumluluk hissetmediği için rahat davranır. Ancak bu tutarsız davranışlar çocuğun davranışlarını olumsuz şekilde etkiler.

Daha nceki ğretmenlerinin tutumları da çocuğun davranışları üzerinde etkilidir. Katı kurallar koyan baskıcı öğretmenlerin ellerinde yetişmiş çocukların, daha sonradan demokratik sınıf ortamlarına uyum sağlamaları zordur. Yaşanan yer ve dolayısıyla etkileşimde bulunduğu mahalle bakkalı, marketteki kasiyer, alışveriş merkezindeki güvenlik gevvlisi, mahalle karakolundaki polis gibi kişilerin davranışları da çocuğu etkiler.

Ailenin sosyo-ekonomik düzeyi

Ailenin ekonomik durumu, temel ihtiyaçlarının iyi bir şekilde karşılanmasından, sağlıklı bir fiziksel evre sunulmasına kadar çocuğun davranışlarını etkileyen pek çok faktörle doğrudan veya dolaylı biçimde ilişkilidir. Ekonomik durumdan bağımsız olarak, ana babanın toplumsal statüsü de önemli bir faktördür. Toplumumuzda yaşanan bir sorun da, düşük sosyo-ekonomik düzeydeki ailelerle, mesleklerinin toplumsal statüsünü yeterli görmeyen ailelerin kendi çocuklarının gelecekteki yaşamlarını, beğenmedikleri hayatlarının bir rvanşı olarak görüp, çocuklarını sevmedikleri, başarılı olamayacakları mesleklere zorlamalarıdır.

İçinde yetişilen kültür

Çocuğun davranışları üzerinde etkisi olan gelenekler (yemeğe başlama sırası, bayramlaşma ritüelleri) ana babanın kendi aralarındaki, (birlikte yaşıyorlarsa onların kendi ana babaları ile) iletişim biçimi, aile içi sorunlara getirilen çözüm yolları da çocuğun davranışlarını etkileyen faktörler arasındadır.

Doğum sırası

Tek çocuklar çoğu kez ilgi odağı olup, paylaşmayı pek bilemezler. İlk çocuklar, ebeveynlerin anne baba olmayı öğrendiği çıraklık döneminde büyürler. Ama ilk çocuklar, aralarında yaş farkı olan küçük kardeşler varsa, onların sorumluluklarını üstlenerek erken olgunlaşırlar.

Özel durumlar

Evlilikleri sorunlu olan çiftlerin çocukları, boşanmış ailede büyüyen çocuklar, çalışmak zorunda bırakılmış çocuklar da potansiyel sorunlu çocuklardır.

Bireyin gelişimi ve olgunlaşması

Yukarıda sözü edilen bireysel farkların nedeni olan özelliklerin yanı sıra bireylerin **zaman içinde büyümesinden, gelişmesinden, olgunlaşmasından kaynaklanan özellikler** de vardır.

Birey zaman içinde büyüdükçe, olgunlaştıkça bir değişim sergiler. Zamanın bir işlevi olan bu değişimin yönü hep ileriye doğru olduğu için aynı zamanda **bir tür ilerleme** olan bu değişim, eğitimde “**gelişim**” olarak adlandırılır. Bu gelişmeler öğrenenin farklı yanlarında gözlemlendiği için de bu farklı yanlar, “**gelişim alanları**” olarak adlandırılır.

Eğitimde gelişimin 6nemi

Eğitilen kişinin, belli alanlarındaki gelişim d6zeyini dikkate almadan eğitim yapmaya 7alışmak, **yazın sıcağında, kayalık zemin 6zerinde kayak yapmaya 7alışmak gibi bir Őeydir.** 6rneğin, d6nyanın neresine bakılırsa bakılsın, 7ocuklar (okuma yazma 6ğrendikleri) ilköğretim ya da temel eğitim programına altı-yedi yaşlarında başlarlar. Kas ve iskelet sisteminin, kalem tutup yazı yazma davranışını sergileyebilmesi i7in fiziksel gelişiminin, okuduğunu yazdığını anlayabilmesi i7in zihinsel gelişiminin, sınıfın bir 6yesi olabilmesi i7in de sosyal gelişiminin belli bir d6zeyde olması gerekir. Herhangi bir alanda, eğitime konu davranışın gerektirdiği gelişim aşamasına ulaşmamış bir bireye, sınıf ortamında, okul programının bir par7ası olarak, ilgili eğitsel davranışları kazandırmak olanaksızdır.

İnanılması g67t6r ama ger7ektir: 6lkemizde, bir asra yaklaşan bir eğitim bilimleri birikimi vardır. Devlet 6niversitelerindeki Eğitim Fak6ltesi sayısı yetmişi ge7miştir. Bu fak6ltelerde, okul 6ncesi eğitimi, 7ocuk gelişimi alanlarında yaptıkları bilimsel 7alışmalarla unvanlar almış eğitim bilimci do7entler ve profes6rler vardır. Bu eğitim fak6ltelerinin başında, 6lkenin eğitiminin aklın ve bilimin rehberliğinde ger7ekleştirilmesinden sorumlu eğitim fak6ltesi dekanları vardır. Ama, eğitimle hi7 ilgisi olmayan birilerinin talebiyle, 6lkemizde, 60-66 aylık 7ocuklar okula g6nderilmiştir ve bunun doğru olmadığı ancak **bu 7ocuklar heba olduktan sonra** anlaşılabilmemiştir. Kendi kendimize sormamız gerekir; aklın ve bilimin verileri, d6nyanın uygulamaları g6n gibi ortadayken, kendi 7ocuklarının eğitimini, siyasi tercihlerine kurban eden ka7 6lke vardır?

Eğitimdeki bu t6r uygulamalar i7in bir benzetme yapmak gerekirse, d6nyanın bilgisayar destekli, lazer g6d6ml6 mermilerle hedeflere nokta atışlar yaptığı bir 7ağda, bu yapılanların, “iki bıyık b6k6m6 sağa, mesafe hak getire, haydi Allah rast getire” yaklaşımıyla “**hedefe ateş edildiğini sanmaktan**” zerre farkı yoktur...

Gelişimle ilgili kavramlar

Gelişim alanlarının ve bu alanlara ilişkin gelişim aşamalarının ayrıntısına girmeden önce, kavramsal bir çerçeve oluşturmak için, konuyla ilgili bazı kavramlardan söz etmek gerekir.

Olgunlaşma

Her sağlıklı çocuk belli bir süre sonra yürüyecek, konuşacak, herhangi küçük bir cismi parmaklarıyla tutup, hassas eylemlerde kullanabilecektir. Bunlar bireyin potansiyel davranışlarıdır. Olgunlaşma, bireyin doğuştan getirdiği potansiyelin özel bir çaba gerektirmeden, zamanı gelince **kendiliğinden ortaya çıkmasıdır**. Somutlaştırmak gerekirse; el, ayak, parmak, dil, diş gibi organların, kendilerinden beklenen fonksiyonları, **bir öğrenme süreci olmadan, biyolojik değişimin doğal sonucu olarak**, kendiliğinden yerine getirebilmesidir.

Bu anlamda, olgunlaşmanın eğitimle hem ilgisi vardır hem de yoktur. Eğitime konu olan davranış değişiklikleri, yani öğrenme, **“büyüme ve olgunlaşmaya atfedilmeyen davranış”** şeklinde tanımlanır. Bu durumda, boyu açma kapama düğmesine yetişemediği için odanın lambasını açamayan bir çocuğun, zaman içinde boyunun uzamasının ardından elektriği açabilme davranışı, **eğitime konu bir davranış değildir**. Bu davranışın sergilenmesini mümkün kılan boy uzaması, biyolojik değişimin doğal bir sonucudur ve bu nedenle bu davranışın kazanılma sürecinin eğitimle ilgisi yoktur.

Öte yandan, olgunlaşmanın eğitimle ilişkisi de şudur: Öğrenenler, **bir davranışın gerektirdiği olgunluğa erişmeden, o davranışı sergilemeye zorlanmamalıdır**. Eğer birey yeterli olgunluğa erişmeden herhangi bir davranışı sergilemeye zorlanırsa, o bireye, yeterli olgunluğa eriştiğinde keyif alarak, mükemmel bir şekilde sergileyebileceği

pek çok davranışı sergiletebilmenin yolu, daha başlangıçta kapatılmış olur. Parmak kasları yazı yazmanın gerektirdiği eylemleri sergileyecek olgunluğa erişmemiş bir çocuğa düzgün yazı yazmayı öğretmeye çalışmanın, ayakları gaz, fren pedallarına yetişmeyen birisine araba kullanmayı öğretmeye çalışmaktan farkı yoktur.

Olgunluk konusu sadece sınıf içi eğitimle de sınırlı değildir aslında. Yaşam içinde sergilenen davranışlar da belli bir olgunluğu gerektirir. Her birisi bir acının, bir dramın feryadı olduğu için “kompoze edilen” veya “bestelenen” değil, “**yakılan**” türkülerimizden birisi olan, Urfa yöresinin “Ana beni bir çocuğa verdiler” türküsünün sözlerine¹⁵ bakıldığında; sorunun, töre gereği, **yeterince olgunluğa erişmemiş** bir erkeğe mahkum edilen bir yetişkin kızın dramı olduğu kolayca görülür.

Büyüme

Gelişim kapsamında teknik bir kavram olarak **büyüme, vücudun sadece boy kilo ve hacim olarak artmasıdır.**

Büyüme; kişinin genetik özellikleri, beslenme alışkanlıkları ve şekli, yaşam biçimini etkileyen sosyal ve kültürel özellikleri gibi faktörlerin etkisi altında olduğu için tüm çocukluk boyunca ve her çocukta aynı hızla olmaz.

Hazır bulunuşluk

Hazır bulunuşluk, olgunlaşma ile ilişkili bir kavramdır. Bir bireyin, herhangi bir eğitsel davranışı sergileyebilmesi için yeterli olgunluğa ulaşması gerekir ancak tek başına bu yeterli değildir. Hazır bulunuşluk, bir davranışın sergilenebilmesi için, bireyin, yeterli olgunluğuna erişmiş

15 El eyvana yatak serdim yumuşak, emmim oğlu koynuma girdi bir uşak, öpmesi yok sevmesi yok konuşak, ana beni bir çocuğa verdiler, verdiler de vebalime girdiler. El eyvana yatak serdim buz gibi, emmim oğlu koynuma girdi kız gibi, öpmesi yok sevmesi yok buz gibi, ana beni bir çocuğa verdiler, verdiler de vebalime girdiler.

olmasının yanı sıra, davranışa ilişkin gerekli ön bilgi ve becerilerinin, yeterli ilgisinin, tutumunun, yeteneğinin ve davranışı sergilemesine engel teşkil etmeyecek bir sağlık durumunun olmasıdır.

Gelişime ilişkin bazı ayrıntılar

Bu kavramsal çerçevenin ardından, öğrenenin eğitimle ilgili davranışlarının sınırlarını belirleyen ve bu nedenle her eğiticinin mutlaka bilmesi ve dikkate alması gereken gelişimin daha ayrıntılı bir tanımına biraz daha yakından bakalım:

Gelişim,

Yaşamın en başında (döllenme ile) başlayıp, yaşamın sonuna dek süren,

Olgunlaşmanın, geçirilen yaşantının ve öğrenmenin etkileşimiyle ortaya çıkan,

Bedensel, zihinsel, dilsel, duygusal ya da sosyal alanlarda belli fonksiyonların yerine getirilmesi yolunda kat edilen **düzenli ve sürekli değişimlerdir**.

Bazen “**gelişim**” ve “**gelişme**” sözcüklerine eğitim psikolojisi ile uğraşanlar tarafından farklı anlamlar yüklenir. **Gelişim** sözcüğüne, yukarıdaki tanımla uyumlu olacak şekilde bir “süreç” anlamı yüklenirken, **gelişme** ile bu süreçteki **adımlar** ya da **kazanımlar** kastedilir. **Gelişim bir süreçken, gelişme bir üründür** diye de kısaca özetlenir.

Gelişim, bireyde (fiziksel, bilişsel veya ahlaki gibi) farklı alanlarda gözlenir ve bunlar bireyin **gelişim alanları** olarak adlandırılır. Çeşitli alanlardaki gelişim süreçlerinin gözlenen ortak özelliklerinden yola çıkılarak belirlenmiş **gelişim ilkeleri** vardır. Bu ilkeler;

1. **Gelişim, çevre ile biyolojik faktörlerin (kalıtımın) etkileşiminin bir ürünü olarak ortaya çıkar.** Hatta gelişimde “Uç noktaları kalıtım, aradaki yeri de çevre

belirler” denir. Bir birey yetiştirildiği çevrenin etkisiyle zeki, çok zeki ya da kıt düzeyde zeki olabilir ama üstün zekalıysa ya da zeka özürlyüseyse muhtemelen bunda kalıtımın ya da biyolojik etkenlerin payı büyüktür.

2. Gelişim; yaşantı, olgunlaşma ve öğrenmenin bir etkileşimi olduğu için, **gelişimde bireysel farklılıklar gözlenebilir**. Yani, bazı çocuklar diğerlerine göre daha erken konuşmaya başlarken, bazı çocuklar geç yürüyebilir.
3. **Gelişim, sürekli ve belli bir sırada** (baştan ayağa, içten dışa, genelden özele doğru) gerçekleşirken, **kişinin farklı yönleri için farklı oran ve hızlarda gerçekleşir** (Fiziksel gelişim bebeklikte hızlıyken, iki-üç yaşlarında dil gelişimi hızlanır; okul başlangıcında sosyal gelişim hızlıyken, ergenlikte bedensel ve cinsel gelişim belirgin biçimde öne geçer.)
4. Normal şartlar altında, gelişim süreci içinde, bireyle-
rin konuşma, yürüme gibi belli zamanlarda sergile-
mesi beklenen davranışları vardır ve bunlar **gelişim görevleri** ya da **gelişim ödevleri** olarak adlandırılır. **Birey, sergilemesi gereken bir davranışı, beklenen zaman diliminin sonunda hala sergileyememişse, ilerleyen zaman içinde bu davranışın sergilenmesi ya çok zor olmaktadır ya da mümkün olmamaktadır**. Bu nedenle, bir gelişim aşamasına ilişkin bir davranışın, beklenen hızda kazanıldığı zaman diliminin sonuna **gelişimde kritik dönem** denir. (Aslında bu kritik dönem olgunlaşma ile de ilişkilidir. Örneğin, beynimizin sağ ve sol yarımkürelerinin işlevleri 2’nci yaşta oluşmaya başlayıp 12-13 yaşların sonunda biter. Bu nedenle, 2-3 yaş anadil edinimi için, 12-13 yaş da ikinci dil öğrenimi için kritik yaşlardır. Üç yaşına kadar anadillerini konuşamayan çocukların anadillerini konuşmaları zorlaşırken, 13 yaşından sonra bir yabancı dili öğrenenlerin, o dili “anadili gibi” konuşmaları mümkün olmamaktadır. Benzer

biçimde, altı yedi yaşlarda gerçekleşmeyen okuma yazma davranışı, sonraki yaşlarda, öğrenilmesi güç bir davranış olarak bireyin karşısına çıkmaktadır.)

Gelişim konusuna eğiticiler açısından bakıldığında, şu konuları vurgulamak yerinde olur. Eğiticiler:

1. **Fiziksel gelişim, bilişsel gelişim, ahlaki gelişim, dil gelişimi, psiko-sosyal gelişim, psiko-seksüel gelişim gibi öğrenenin çeşitli gelişim alanlarının olduğunu bilmelidir.** Ancak sadece gelişim alanlarının farkında olmak yeterli değildir. Buna ek olarak;
2. **Bu gelişim alanlarının her birisinin birbirini izleyen aşamalarının olduğunu da bilmelidir.** Ancak bu da yeterli değildir. Çünkü,
3. **Her gelişim aşamasının içinde, bireyin sergilemeyi başarması beklenen, başarıldığında sonraki aşamalarda davranışların başarılmasına katkı sağlayan, başaramadığı zaman da bireyde mutsuzluğa, toplumda hoş görmemeye, eleştiriye yol açan gelişim görevleri ya da ödevleri vardır ve eğiticiler bunların da farkında olmalıdır.**

En önemlisi de, bütün eğiticiler (ve evde çocuklarını yetiştiren ana babalar),

4. **Sürdürülen öğretim süreçlerinde, kazandırılmaya çalışılan davranışların, öğrenenin gelişim ödevlerinin ötesinde davranışlar olup olmadığının ve gelişimde kritik dönemlerin olduğunun farkında olmalıdır.**

Gelişim alanları ve aşamaları

Bireyin çeşitli gelişim alanlarının olduğundan daha önce söz edilmişti. Burada ayrıntısına girilenler, bireyin tüm gelişim alanları ve bu alanların aşamaları değil, **eğitimcilerin sıklıkla göz önüne aldıkları** bazı gelişim alanları ve bunların aşamalarıdır.

Bu arada, toplumu bireylerin oluşturduğu gerçeğinden hareketle, bazı olaylara verdiğimiz toplumsal tepkilerimizin bu bakış ağısıyla analizi, belli alanlarda ulaştığımız ortalama gelişim dűzeyimiz hakkında da bize fikir verecektir.

Bilişsel ya da zihinsel gelişim alanı

Bireyin **bilişsel** (ya da zihinsel) **gelişim** alanı ve bu alanın aşamaları, farklı kişilerce farklı şekillerde ele alınmış da olsa, eğitim alanında en bilineni ve kullanılanı, Piaget'nin kuramına dayalı yaklaşımıdır.

İsviçreli psikolog Jean Piaget (1896-1980) bilişsel gelişimi, doğumla başlayan ve organizmanın çevreye uyumu olan bir sűreç şeklinde tanımlar. Piaget, çocukların, belli yaşlarda, belli bilişsel (zihinsel) davranışları sergilediklerini, benzer hataları yaptıklarını ve sorunlara benzer çözümler getirdiklerini görmüş; ardından da bunları ayrıntılı biçimde inceleyerek bilişsel gelişimi **dört aşamaya bölmüşür**. Bu aşamalara geçmeden, aşamalarla ilgili řu ilkelerden söz etmek, konuyu daha anlaşılır kılacaktır;

Bir aşamadaki kazanımlar, bireylere göre biraz erken ya da geç gözlense de, **kazanımların değişmeyen bir sırası** vardır. Bu sıra, **aşamalı** (hiyerarşik) **bir sıradır**, yani bir aşamanın kazanımları, önceki aşamaların kazanımlarını da içerir. Gelişim hızı bireysel olduğu, yani bireyden bireye değişiklik gösterdiği için **aynı gelişim aşamasında bulunan bireyler arasında bilişsel gelişim farklılıkları** görülebilir. Piaget'nin tanımladığı bilişsel gelişim aşamaları şöyledir.

BİRİNCİ AŞAMA: Duyu-motor aşaması

İlk aşama, doğumla başlayıp ikinci yaşa kadar süren "**duyu-motor**" aşamasıdır. Bebeğin istemsiz kas hareketlerinden oluşan eylemleri, bu aşamanın sonunda, amaçlı eylemlere dönüşür. Bebeklerin ilk üç ayda sergiledikleri ve toplumda pek çok kimsenin "melekler göründü" diye yorumladığı gülümseme davranışı bile aslında istemsiz kas hareketidir.

Bebek için bu dönemin en önemli kazanımı, duyu organlarının ve bedeninin farkına varıp bunları istediği gibi kullanabilmeyi öğrenmesidir. Bu aşamada, bebekler dünyayı, dokunarak, elleyerek, ısırarak, tadararak yani çevreyle olan fiziksel yaşantıları yoluyla öğrenirler. Bebeklerin her şeyi ağızlarına götürme davranışı, sadece beslenme amaçlı değil, bir o kadar da çevreyi tanıma amaçlıdır.

Bu aşamada gerçek bir “düşünce” henüz yoktur. Ütünün sıcak olduğunun anlaşılmasının tek yolu elin yanmasıdır. Tıpkı emniyet kemerinin gerekli olduğunun ancak bir kaza sonunda öğrenilmesi, gaz tüplerini çakmakla kontrol etmenin tehlikeli olduğunun bir patlamayla öğrenilmesi gibi. Şimdi son iki örneğin, iki yaşından küçük bebeklerle ilişkilendirmesini yadırgayanlar için bir açıklama ekleyelim: Demek ki bilişsel gelişim, fiziksel gelişimin gerisinde kalabiliyor muş.

İKİNCİ AŞAMA: İşlem öncesi aşaması

İkinci aşama olan “işlem öncesi” aşaması, **ikinci yaştan başlayıp yedinci yaşa** kadar sürer. Bu aşama kendi içinde iki döneme ayrılır.

İlk dönem, ikinci ve dördüncü yaşlar arasında kalan “**kavram öncesi**” dönemdir. Çocuklar bu dönemde ben-merkezci bir yapıdadırlar. Kendi görüşlerinin olabilecek tek görüş olduğuna inanırlar. Çevrelerindeki kişilerin kendilerinininkinden daha farklı bakış açılarına sahip olabileceklerini anlayamazlar. Eğer bireyler, bu aşamada takılıp kalırlarsa; ekonomideki, eğitimdeki, ulaşımdaki sorunların tek sorumlusunun, yıllardır ülke yönetiminde söz sahibi olmamasına rağmen, oy vermedikleri muhalefet partisi olduğuna inanabilirler. Hatta çevrelerinde muhalefet partisine oy verenlerin olduğunu öğrenince çok şaşırırlar. Gene, bu evrede çocuklar, nesnelere sadece tek özelliğine göre sınıflandırabilir. Örneğin, bu aşamada kalmış birisi, aracına akaryakıt alırken, tek ölçüt olarak sadece ödediği parayı göz

önüne aldığı için, sürekli yüz liralık benzin alarak benzin zamlarından hiç etkilenmediğini düşünebilir.

İşlem öncesi aşamasının, dördüncü yaş ile yedinci yaş arası süren ikinci dönemi ise “**sezgisel dönem**” olarak adlandırılır. Sezgisel dönemde çocuklar karşılaştığı sorunları mantık kuralları yerine sezgileriyle çözerler. Bu aşamada kalmış bir bayan, hastanede muayene olmak için kendi cinsinden doktor ararken, kendi kızını okula göndermediği için bayan doktor yetiştirme önünde kendisinin sorun çıkarmakta olduğunu mantık kuralları çerçevesinde düşünemez.

Bu aşamada bütün-parça arası ilişki tam olarak kurulmadığından, üst düzeyde sınıflamalar yapılamaz. Değerlendirme ölçütleri, geçirilen sınırlı yaşantılara dayalı kalıp yargılardan oluşur.

Örneğin, bir kız çocuğu, “İtfaiyeci olmak istemez misin?” sorusuna, hiç kadın itfaiyeci görmediyse, “İstemem çünkü kızlardan itfaiyeci olmaz.” yanıtı verebilir. Yine bu dönemde, **maddenin korunumu ilkesi kazanılmamıştır**. Bir elma, dilimlere bölündüğünde, bütün bir elmadan daha çok olur ya da uzun bardağa konmuş su, yayvan bir bardağa konmuş aynı hacimdeki sudan daha fazladır.

ÜÇÜNCÜ AŞAMA: Somut işlemler aşaması

Yedinci ile on birinci yaşlar arası sürer. Dünyanın pek çok yerinde, çocukların temel eğitime, yani okuma yazma eğitimine altı yedi yaşlarında başlaması bir rastlantı değildir. Bu aşamaya gelmiş çocuklar, olaylar ve nesnelere hakkında mantıksal değerlendirmeler yapmaya başlar. Örneğin, üst düzey gruplamalar yapabilir, nesnelere farklı ölçütlere göre sınıflandırabilir. Kendisine farklı renk ve büyüklükte toplar verildiğinde, bunları rengine ya da büyüklüğüne göre gruplandırabilir. Geçiş, tersine çevirme ve dönüşüm işlemlerini de yapabilecek hale gelir. Ali Veliden uzunsa, Veli'nin Ali'den kısa olduğunu söyleyebilir veya Osman Ali'den de uzunsa, en uzun kişinin Osman olduğunu söyleyebilir. Bu

aşamada artık maddenin korunumu ilkesini de kazanmış olur. Dilimlere bölünmüş elmanın, dilimlenmeden önceki hali ile aynı miktarda elma olduğunu, bir metrelik bakır tel eğilip bükülüp bir avuç tel yumağı haline getirildiğinde de telin aynı miktarda bakır içerdiğini bilir.

Bu aşamanın en önemli özelliği, çocuğun ben-merkezlikten uzaklaşması, dünyayı (bu dönemde gözleyebileceği gerçekliklerle sınırlı olarak) başkaları açısından da görebilmeye başlamasıdır ki bu, toplumsal yaşamın hatta toplumsal barışın ve uzlaşının önemli bir anahtarıdır. (Programlar bölümünde karşınıza çıkacak olan, 60 aylık çocukların sırf eğitim sistemi 4+4+4 olsun diye okula başlatıldığını okurken, bu bölümün hatırlanması mevcut toplumsal yapımızı anlamak isteyenlere oldukça katkı getirecektir)

DÖRDÜNCÜ AŞAMA: Soyut işlemler aşaması

On birinci yaşlarda başlayan ve yetişkinliğe kadar süren bilişsel gelişimin son aşamasıdır. Bu aşamada bireyler artık yetişkinler gibi düşünmeye başlarlar. Ama bu dönemin ortalarında, kişinin, herkesin kendisiyle ilgilendiğini sanarak çevre tepkilerini çok önemsemesi; yaratılışının özel bir nedeni olduğuna inanacak kadar kendini diğer kişilerden farklı ve özel görmesi; yaşamı çok basite alırken, gücünün her şeye yeteceğine inanması gibi özelliklerle tanımlanabilen bir “**ergen benmerkezliği**” yaşanır.

Bu dönemde, bireyler bir düşüncüyü uygun savlar ileri sürerek savunabilir, tümevarım ve tümdengelim yollarıyla akıl yürütebilir, gerçek durumların yanı sıra olasılıklarla ilgilenir, satranç benzeri oyunlara başlayabilir, karşılaştığı problemlerin çözümleri için sistematik yollar izleyebilir. Bunlara ek olarak, değer ve inanç sistemlerini yapılandırmaya, düşünce dünyasıyla ilgilenmeye başlarlar. Atasözleri ve deyimler anlamlı gelmeye başlar.

Bu gelişim alanı da çevre ve etkileşimin bir ürünü olarak ortaya çıktığı için, uygun koşullar bulamayan çocuklar;

okul yıllarında hatta yaşamları boyunca, bu aşamada yer alan bazı işlemleri, yani gelişim görevlerini yerine getiremezler. O nedenle, konu hakkında bilgisi olanların, bazı olaylara karşı tepki olarak sarf ettikleri “hâlâ somut işlemler döneminde takılmış kalmış” şeklindeki eleştirel söylemlerinin bilimsel bir yanı vardır.

Dil gelişim alanı

Kişinin önemli gelişim alanlarından birisi de **dil gelişimidir**. Ancak, konuya giriş yapmadan önce, önemli bir ayrımı vurgulamakta yarar var. Bugün, sanal ortamda, bir arama motoruna, örneğin Google’a, Türkçe olarak, “**anadil öğretimi**” yazarsanız, yaklaşık 1690 sonuç bulursunuz. Sayının kendisi önemli olmasa da, sonuçlar arasında bu ifadeyi içeren akademik çalışmaların ve ders kitaplarının olması, konuyu bilimsellik adına önemli kılmaktadır.

Sözcükleri doğru kullanarak ifade etmek gerekirse, insanlar anadillerini öğrenmezler, **edinirler**. Öğrenme, biçimsel bir öğretim sürecinin sonunda gerçekleşir. Edinme ise doğal bir süreç içinde, uygun koşullar bulunduğunda kendiliğinden olur. Kimse, bir anne ya da baba ile iki üç yaşlarındaki çocuğu arasında şöyle bir konuşmaya tanıklık etmemiştir: “Yavrucuğum, bugün isimlere nasıl çoğul eki getirdiğimizi öğreteceğim sana, örneğin kalem sözcüğünün çoğulu “**kalemler**”dir ama bardak için sözcüğe getirilecek olan çoğul eki **-ler** değil, **-lar**’dır..”

Dil hakkında bilgimiz iki türlüdür ve bunlar birbirinden farklıdır. Birincisi, günlük yaşamımızda ihtiyaçlarımızı karşılayabilmek için dili bir iletişim aracı olarak kullanabilmeye becerimizdir ki, buna “**performans**” denir. Diğeri de edinilen ve kullanılmaya başlanan dilin, dil bilgisi kurallarının neler olduğuna ve dilin hangi kurallarla, nasıl işlediğine dair bilgimizdir ki buna da “**yeterlik**” denir. Ayrıca dile ilişkin, konuşma, duyulanı anlama (ya da dinleme), **okuma**

ve **yazma** olmak üzere dört farklı temel becerimiz vardır. Edinilen dil, konuşma ve duyulanı anlama (ya da dinleme) becerisiyken; okumayı ve yazmayı, dili edindikten sonra, bir öğretim süreci sonunda öğreniriz. O nedenle, **okuma ve yazma edinilen dil değil, edinilmiş bir dilin başka bir forma dönüştürülmüş hallerinin öğrenilmesidir**¹⁶.

Dili, eğitim açısından önemli kılan başka bir nokta daha vardır. Doğumdan somut işlemler dönemine kadar dış dünyanın, dokunarak, tadararak, görerek, duyarak yani çoklukla duyular aracılığı ile öğrenildiği doğrudur. Ama öğrenmeler, bir süre sonra dinlemeyle ya da okumayla gerçekleşmeye başladığı için, çoklukla dil ağırlıklı bir biçime dönüşür. Örneğin, yılanın korkan kişilerin kaçtığı gerçek bir yılan tarafından sokulmuştur ya da gerçek bir yılanı dokunmuştur? Muhtemelen, yılanın resmini görmüştür, belgeselini izlemiştir ama yılan korkusu, anlatılanlarla, okunanlarla, izlenenlerle anlamlandırılmış ya da pekiştirilmiştir.

Öğrenmede dilin önemini görebilmek için, hayatında hiç gergedan görmemiş birisine bunun nasıl anlatılabileceğini düşünelim. Söze “bir hayvan” diye başlamamız gerekir. Ama bunun anlaşılır olabilmesi için de dilde “hayvan” sözcüğünün bilinmesi gerekir. “Kalın bacaklı bir hayvan” diye açıklamaya başladığımızda, anlamlarının bilinmesi gereken sözcüklere, “kalın” ve “bacak” da eklenir. “Derisi de kalın” derken, bilinmesi gerekenlere “deri” sözcüğü de dahil olur. Her ne kadar burada sadece sözcükler ön planda görünse de, ifadelerin anlaşılır olabilmesi için bu sözcüklerin hangi sırayla bir araya getirildiği, yani dilin “sözdizimi” de önemlidir. Bu şekilde, bir kişinin dile hâkimiyeti, dış dünyayı olduğu gibi algılayabilmesinin ve kendi zihnindekileri de dışarı vurabilmesinin sınırlarını belirler. **Daha genel bir ifadeyle dil zihnin çerçevelerini oluşturur.**

¹⁶ Bu durum, aynı zamanda, ilk derste tahtaya S(Subjet=Özne)+V (Verb=fiil)+O(Object=Nesne) **YAZARAK** yabancı dil öğretimine başlayan öğretmenlerin ne yaptıklarının ve bunun sonucunda da dil bilgisi kurallarının sorgulandığı sınavlardan yüksek puanlar alan çocuklarımızın, sokakta bir yabancıyla konuştuğu basit bir soru karşısında neden tek kelime edemediklerinin de açıklamasıdır.

Dil edinimi (konuşma ya da işitilene anlama becerisi) anlamında, dil gelişiminin aşamaları şu şekilde gerçekleşir:

Ağlama ve rastgele sesler çıkarma aşaması

Bebeğin ilk çıkardığı ses, ağlama sesidir. Doğumdan ikinci aya kadar bebeğin çıkardığı amaçsız, anlamsız rastgele ağlama sesleri, onun ihtiyaç ve isteklerinin göstergesidir. Birinci ayın sonunda anne, ağlama sesinin farklılığına göre, ağlamanın nedeninin açlık mı rahatsızlık mı yoksa bir acı mı olduğunu belirleyebilir.

Gııldama aşaması

İkinci ve dördüncü aylar arası sürer. Bu aşamada bebekler ağlamayla birlikte gııldama olarak adlandırılan basit sesler çıkarırlar. Bilinçsizce çıkarılan, mutluluk ve hoşnutluğu ifade eden bu basit sesleri, bütün bebekler benzer biçimde çıkarırlar. Bebek bu dönemde başkalarının çıkardığı seslere de tepki verirken, annesinin sesine gülümser.

Mırıldanma aşaması

Dördüncü ve altıncı aylar arasındadır. Bu aşamada bebeğin ses üzerindeki kontrolü artar ve amaçlı sesler üretmeye başlar. O nedenle bu dönem, bebeğin “kendi kendine konuşmaya başladığı dönem” olarak da adlandırılır.

Mırıldanmanın tekrarlanması aşaması

Yedinci ve dokuzuncu aylarda sürer. Bebek bu dönemde, işittiği sesleri tekrarlayarak, ses üretimiyle işitmeyi birleştirmeye başlar. (Bu aşamada mırıldanma tekrarının görülmemesi, dil problemlerinin, işitme kaybının ya da zihinsel gerilik gibi olumsuzlukların bir göstergesi olarak düşünülür.) Bebeğin çıkardığı sesler, işittiği ana dilinin ses özelliklerini taşımaya başlar. Bu sesler dikkati çekmeye ve sosyalleşmeye yönelik seslerdir.

Sesleri taklit etme aşaması

Dokuzuncu ve on birinci aylarda bebekler, bilinçli bir şekilde başkalarının seslerini taklit etme aşamasına girerler ve yaklaşık on birinci ayda da sözcükleri taklit etmeye başlarlar. Bu aşama, bebeklerin, çıkardıkları seslerin kendi dillerindeki anlamlarını öğrenmeye hazır oldukları aşamadır.

Ses-sözcük aşaması

On birinci ve on üçüncü aylar arasındaki bu aşamada, çocuklar sık sık mırıldanarak, anlamdan yoksun ama akıcılığı olan ve yetişkin konuşmasına benzeyen ses dizileri çıkarmaya başlar. Bu mırıldanmalar çocuk için sözcüklerin yerini tutar. Bu arada, çocuk kendisine yöneltilen basit sorulara bakarak ya da göstererek yanıt verir.

Tek sözcük aşaması

On dördüncü ve on sekizinci aylar arasındaki bu aşamada çocuk mırıldanma ile gerçek konuşma arasında kısa bir suskunluk döneminin ardından gerçek konuşmaya geçer. Bu geçişte çocuk seslerle oynarken, tesadüfen sözcükleri çıkarır ve ardından tekrarlarla pekiştirir. Çocuğun ilk anlamlı konuşmaları “mama”, “baba”, “dede” gibi tek sözcüklerden oluşur.

İki sözcüklü telgraf ifadeleri aşaması

On sekizinci ve yirmi dördüncü aylardaki bu aşamada çocuğun art arda getirdiği iki sözcük bir cümle oluşturacak yapıda değildir. İkinci yılın sonuna doğru çocuk, sözcüklerin birbiriyle ilişkilerini kavramaya başlar ve ilişkili sözcükleri yan yana getirerek farklı mesajları ifade etmeye çalışır. “Anne geldi.”, “Kedi gitti.” gibi cümle işlevindeki ifadeler, sadece isim ve fiillerden oluşan, içinde eklerin ve gerekli diğer cümle öğelerinin bulunmadığı yalın ifadelerdir. Bu nedenle, sadece anlam taşıyan sözcüklerin oluşturduğu bu ifadeler telgraf konuşması olarak adlandırılır.

Üç ve daha fazla sözcüklü ifadeler aşaması

İkinci ve üçüncü yaşlarda çocuk üç, dört sözcüğü bir araya getirerek, tek bir düşüncenin bütün olarak ifade edildiği anlamlı ve bağlamına uygun cümleler kurabilir. Basit emirleri anlayıp yerine getirirken, kolay soruları cevaplandırabilir. Öğrendiği yeni sözcüklerle çocuğun sözcük dağarcığı ve dolayısıyla sözel iletişimi hızla artar. Çocukların çoğu üç yaşına geldiklerinde dilin temel yapılarını öğrenmiş olurlar.

Dilbilgisi kurallarına uygun konuşma aşaması

Üçüncü ve beşinci yaşlar arasındaki bu aşamada çocuğun sözcük dağarcığı gelişir, dağarcığına yeni sözcükler eklerken de daha önce öğrendiklerini esnek biçimde kullanmaya başlar. Hem duygularını hem de düşüncelerini ifade ederek dili çok yönlü olarak kullanır ve kendini rahatça ifade edebilir. Beşinci yaşta çocuğun kullanılabilirliği sözcük sayısı 1000 kadardır ve bu kadar sözcük çocuğun karmaşık cümlelerle konuşmasını mümkün kılar.

Yetişkin konuşması aşaması

Beşinci ve altıncı yaşlarda çocuğun konuşması artık yetişkin konuşmasına benzer. Dildeki geçmiş, şimdiki ve gelecek zamanları kullanarak, olayları mantıklı bir şekilde ve sırası doğru olarak ifade edebilir. Sözcüklerin sesletimleri de (telaffuzları) artık düzgündür.

Çocuklar anadillerini ihtiyaç duydukları için edinirler. Pek çok bilim insanı adayının çok iyi bildiği aşağıdaki konudan burada söz edilmesinin iki nedeni vardır. “İhtiyaç” sözcüğünün dil edinimindeki gerçek anlamını açıklamak ve “edinim” ile “öğrenme” arasındaki farkı vurgulamak.

Akademik yükselme için gereken koşullardan birisi de, yabancı dil bilme koşuludur. Bunun için de (KPDS, ÜDS,

YDS gibi) adı sık sık değişen ve sadece okuduğunu anlama ve yazma becerisini ölçen, merkezi (ve hem de çoktan seçmeli) yabancı dil sınavları yapılmaktadır. Fen ve Edebiyat Fakóltesini, Hukuk Fakóltesini, Tıp Fakóltesini, Mühendislik Fakóltesini, Güzel Sanatlar Fakóltesini bitirmiş; bilim insanı adayı olacak kadar alanlarında başarı göstermiş, bilişsel gelişim aşamalarını başarıyla tamamlamış, motivasyonu yüksek ve yıllarca farklı eğitim kademelerinde yabancı dil eğitimi almış, ardından kurslara gitmiş, hatta özel dersler almış pek çok akademisyen bu konuda muzdariptir ve ciddi sorunlar yaşamaktadırlar.

Ama küçücük çocuklar, daha üç dört yaşın bilişsel gelişim aşamasında, herhangi bir biçimsel eğitim almadan, hem de konuşma becerisi gibi, KPDS, ÜDS, YDS gibi dil sınavlarını başarmış akademisyenlerin pek çoğunun sergileyemedikleri bir beceriyi, konuşma becerisini sergileyerek, İngilizce Fransızca ya da Almancadan çok daha zor olan anadillerinde rahatça iletişim kurabilecek hale gelirler.

İşte herhangi bir sağlık engeli olmayan her çocuğun bu beceriyi rahatça sergileyebiliyor olmasının nedenleri üzerinde düşünmek, konuyu daha anlaşılır kılacaktır¹⁷.

Psiko-seksüel gelişim alanı

Zaman zaman kuramları eleştirilse de, zihinsel süreçlerin bilinçdışı unsurları arasındaki bağlantıları inceleyen, bazı ruh hastalıklarına neden olan bilinçaltı duyguları bilinç düzeyine çıkararak tedavi etmeye çalışan **psikanaliz kuramının** kurucusu Avusturyalı nörolog Sigmund Freud (1856-1939), **cinsellik gelişimini kişilik gelişimiyle ilişkilendiren** **psiko-seksüel gelişimi** beş farklı döneme ayırmıştır.

17 Dil edinimi doğal bir süreçtir. İnsanlar biyolojik olarak dil edinmeye programlı olarak doğarlar. Ancak bu programın çalışabilmesi, yani işlevini yerine getirebilmesi için bireylerin kritik bir dönem içinde dile maruz kalmaları gerekir. Bu nedenle dil edinimi, insan beyninin dil ile ilgili bölümünün işlev gösterebilmesi için dil edinimini tetikleyecek şekilde **dile maruz kalmasıyla** mümkün olabilir. Bu süreci dile maruz kalmadan geçirmiş insan örnekleri ve bu kişilerin dramatik öyküleri vardır.

Freud'un **Psiko-seksüel Gelişimi Kuramı** olarak adlandırılan kuramına göre, ilk üç dönem, bireyin kişilik özellikleri üzerinde belirleyici izler bıraktığı için oldukça önemlidir. Yine Freud'a göre, bu gelişim sürecinde karşılanmayan ihtiyaçlar veya engellemeler, çözüme ulaştırılamayan karmaşalar, bireyin ileri yaşlarında normal olmayan davranışlar sergilemesine neden olabilir.

Freud'a göre psiko-seksüel gelişimin dönemleri şunlardır.

BİRİNCİ DÖNEM: Doğumdan on sekizinci aya kadar

Bu dönemde, bebek, haz kaynağı olan ağızıyla, emmekten, ısırmaktan ve çiğnemekten zevk alır. Bebeğin gerilimini azaltan bu eylemleri kısıtlanırsa (erkenden memeden ayırma gibi) ya da aşırı biçimde karşılanırsa (aşırı emzirme) bebek bu dönemi başarılı bir şekilde atlatabilir. Bu dönemi başarılı bir şekilde atlatan bebekler, büyüdüklerinde, insanlarla güvene dayalı ilişkiler kurup sürdürebilirken, kısıtlanan ya da aşırılıklara maruz kalan bebekler, büyüdüklerinde, gerginlik, güvensizlik, edilgenlik, aşırı yeme, sigara ve alkol bağımlılığı, tırnak yeme gibi davranışlar sergilerler.

İKİNCİ DÖNEM: Bir buçuk yaş ile üçüncü yaş arası

Bu dönemde, kasları olgunlaşan bebek, kakasını tutma ve boşaltma işlevini kontrol eder ve bu kontrol ona haz verir. Haz kaynağı artık ağızdan başka bir noktaya yönelmiştir. Bu noktada devreye giren tuvalet eğitimi belirleyici bir rol oynar. Çocuğun hazır olmasını beklemeden verilmeye çalışılan zamansız veya katı bir tuvalet eğitimi, çocukta ana babaya karşı bir öfke doğurur ve çocuk da her yere kakasını yaparak bu duruma tepki gösterir. Bu durum, çocuğun, ileride, öfke nöbetleri yaşayan, zalim, dağınık, savurgan, inatçı bir birey olmasına yol açar. Bazı çocuklar da, katı tuvalet eğitimine farklı bir tepki gösterir.

rirler ve cezadan kaçınmak ya da onay görmek için dışkılarını bağırsaklarında tutarlar. Bu tip çocuklar da ileride, duygularını bastıran, aşırı düzenli, her şeyi saklayan, cimri bireyler olurlar. Bu dönemi sorunsuz atlatan çocuklar ise geleceğin özerk, girişimci, yaratıcı, hoşgörülü bireyleridir.

ÜÇÜNCÜ DÖNEM: Üçüncü yaş ile altıncı yaşlar arası

Bu dönemde çocuk kendi bedenini tanımaya ve cinsel kimliğini fark etmeye başlar. Artık ilgi odağı ve haz kaynağı cinsel organlarıdır. Bu dönemde çocuğa karşı, cinsellikle ilgili katı bir tutum takınılıp, ayıplama, suçlama ve cezalandırma gibi yollara başvurulmamalıdır. Freud'a göre, bu dönemde bir cinsiyet karmaşıklığı yaşanır. Bu karmaşada, kız çocuklar babalarına, erkek çocuklar da annelerine, karşı cinse duyulan ilgi anlamında bir ilgi duyarlar ama aynı zamanda da bu ilgi nedeniyle, kızlar anneleri, erkek çocuklar da babaları tarafından cezalandırılacakları korkusunu yaşarlar. Bu dönemi sorunsuz atlatan çocuk, cinsel kimliğini kazanıp cinsiyet rollerini öğrenmeye başlarken, atlatamayan çocuk ise yoğun suçluluk duyguları, cinsel sorunlar yaşayan, aşırı kıskanç bir birey haline gelir.

DÖRDÜNCÜ DÖNEM: Altıncı yaş ile on ikinci yaşlar arası

Bu dönem ergenlik fırtınası öncesi durgunluk dönemidir. Bu dönemde, cinsellik örtüldür ve çocuğun ilgi alanı içinde değildir. Kendi cinsleri ile oynar, karşı cinse ilgi duymaz ama kendi cinsiyetiyle ilgili toplumsal rolleri de öğrenmeye başlar. Akranları, öğretmeni ve önemli gördüğü kişilerle iletişim kurar. Sosyal ve entelektüel beceriler edinmeye ilgi duyar. Dürtülerinin kontrolünü de bu dönemde öğrenir. Önceki dönemleri başarı ile atlatabilen ço-

cuk, bu dönemde cinsel rolünü edinir, egosunu denetim altına alır ve kişilik gelişimini tamamlamaya yönelir. Başka bir ifadeyle, bu dönem, önceki dönemlerde kazanılan özelliklerin pekiştirildiği bir dönemdir. Bu dönemi başarıyla atlatan çocuklar: girişimci, dışa dönük, üretken, kendine güvenen bireyler haline gelirken; atlatamayan çocuklar ise içe dönük, kendine güvenmeyen, aşağılık duygusu yaşayan bireyler haline gelebilir.

BEŞİNCİ DÖNEM: On ikinci yaş ile on sekizinci yaşlar arası

Bu dönemde birey cinsel olgunluğa eriştiği için cinsel dürtüleri artar. Artık cinsel kimliği de oluşmuştur. Cinsel ilgisi, kendi bedeni ve ailesi dışındaki bireylere yönelir ve karşı cinse yakınlaşır. Cinselliğe ek olarak, arkadaşlık, meslek edinme, evlilik gibi konulara da ilgi duymaya başlar. Bu dönem başarı ile atlatılırsa birey kimliğini oluşturur ve üretken, mutlu, anlamlı ilişkiler kurabilen birisi haline gelir. Atlatılamazsa, birey, aşırı bağımlı ya da aşırı bağımsız davranışlar sergileyen birisi haline gelir.

Psiko-sosyal gelişim alanı

Bireylerin **kişilikleri** de diğer gelişim alanlarında olduğu gibi bir gelişim çizgisi izler ve kişilik gelişimi de incelemeye değer önemli bir gelişim alanıdır. Burada kişilikten kastedilen, bireyi başkalarından ayıran hem doğuştan getirdiği hem de sonradan kazandığı özelliklerin tümüdür. Bu bakış açısıyla kişilik; kısaca, **insanı öteki bireylerden ayıran, onu kendisi yapan özelliklerinin tümü** olarak tanımlanabilir.

Alman kökenli Amerikalı psikolog Erik Erikson (1902-1994), Freud'un gelişim kuramını, bireyin başkalarıyla ilişkilerine yeterince yer vermediği için eleştirmiş, ergenlikten yaşlılığa kadar genişleterek sekiz dönemlik bir **Psiko-sosyal Gelişimi Kuramı** ileri sürmüştür.

Erikson'a göre bu sekiz dönem, "aşamalar" olarak adlandırılır ve gelişimin her aşamasında, kişinin yaşadığı çevrenin koşullarına uyum sağlayabilmesi için aşması gereken çatışmalar ve gerilimler vardır. Gelişimin sağlıklı bir şekilde sürdürülebilmesi için her aşamadaki çatışma ve gerilimlerin başarı ile çözüme kavuşturulması gerekir. Çözümlemeyen çatışma ve gerilimler, bir sonraki aşamanın çatışmalarını tetikleyebilmektedir. Bireyin herhangi bir aşamadaki çatışma ve gerilimi aşması, o aşamaya özgü temel gelişim görevini tamamlaması anlamına gelir.

Gelişim görevi tamamlandığında kazanılacak kişilik özellikleri açısından, her aşamada **olumludan olumsuzu doğru** uç noktalar tanımlanmıştır ve **gelişim görevinin yerine getirilmesi, olumlu taraftaki özelliğin kazanılmasına bağlıdır**. Bir gelişim aşamasını yaşayan birey, o aşamayı, önceki aşamalardan kalan sorunlarla birlikte yaşayabilir ama çeşitli zorlanmalar, bireyi bir önceki aşamaya da geriletebilir. Bu aşamalar aşağıda sıralanmıştır.

BİRİNCİ AŞAMA (0-1 yaş arası) GÜVENE karşı GÜVENSİZLİK

Güven, yaşamın ilk olumlu duygusudur ve belirleyicisi de bebeğin çevresindeki kişilerle ilk ilişkileridir. Kontrol edemediği bir dünyada **sevgi, ilgi ve bakım** başta olmak üzere; temel ihtiyaçları sürekli ve tutarlı biçimde karşılanan bebek, dış dünyayı güvenilir olarak görür. Bu güven duygusu da, derin uyku, beslenme kolaylığı ve bağırsakların çalışmasını getirir. Dış dünyaya güvenen bir bebeğin bu dönemdeki ilk sosyal başarısı, kaygı duymaksızın annesinin gözden kaybolmasına izin vermesidir. Bu dönemde kişiliğin güçlenmesiyle çocuk **güvenmeyi** ve **umut etmeyi** öğrenir. Temel güven duygusunu geliştiremeyen çocuk, **kendi dışındaki insanların güvenilmez olduğuna inanır ve dış dünyayı düşmanca bulur**.

İKİNCİ AŞAMA (1-3 yaş arası) BAĞIMSIZLIĞA karşı UTANÇ ve KUŞKU

Yürümeye, konuşmaya, tuvaletini kontrol etmeye, istediğine ulaşmaya başlayan çocuğun anneye bağımlılığı azalır. Kendini bağımsız hisseden çocuk, kendi yapabileceklerini keşfetmeye yönelik özerk davranışlar sergilemeye başlar. Çocuk, bu davranışlar aracılığı ile **yeterlilik** duygusu kazanırken, kendi duygu ve düşüncelerinin doğru olduğuna da inanmaya başlar. Bu noktada ana baba, aşırı koruyucu, baskıcı bir tavır sergileyerek, çocuğun bağımsız davranışlarını engellerlerse, **çocuk kendini yetersiz hissederek, kendinden kuşku ve utanç duyar**. Bu aşamada kişilik gelişimi için çocuğun başarıları ödüllendirilmeli, başarısızlıkları da görmezden gelinmelidir. Bu dönemde kişiliğin güçlenmesiyle çocuk **sağlıklı bir kontrol duygusu** ile **iradesini** geliştirir.

ÜÇÜNCÜ AŞAMA (3-6 yaş arası) GİRİŞİMCİLİĞE karşı SUÇLULUK

Bedeni ve dili gelişen çocuk, doğal olarak artan merak duygusuyla, çevresini daha fazla öğrenmek ister. Bu da girişkenliğini ve sorduğu soruları artırır. Her ne kadar sorun çıkarabilecek davranışları olsa da, çocuğun istediği gibi oyun oynamasına izin verilmeli, her türlü sorusu yanıtlanmalı, kendisini ve çevresini keşfedeceği yaşantılar içine girmesine olanak sağlanmalıdır. Çocuk, özellikle kendisinin başlattığı eylemlerinden dolayı eleştirilmemeli, kendi kararlarına dayalı anlamlı seçimleri ve girişimleri desteklenmelidir. **Girişimleri engellenen, eleştirilen ve cezalandırılan çocuk, yanlış bir şey yaptığına inanarak suçluluk hissederek**. Çocuğun suçluluk duymadan ya da kendi kendine engeller oluşturmadan, bir amaç edinip amacını gerçekleştirmek adına sebat gösterebilmesi, bu aşamanın gelişim ödevinin başarılması anlamına gelir.

DÖRDÜNCÜ AŞAMA (6-12 yaş arası) BAŞARIYA karşı AŞAĞILIK DUYGUSU

Okula başlayan çocuk, sosyal bir dünyaya adım atar ve arkadaşlarından etkilenmeye başlar. Bu ortamda artık çocuk tek başına değildir. Kendisiyle birlikte aynı davranışları sergileyen bir grubun içindedir. İçinde yer aldığı grubun bir ferdi olarak iş birliği yapma, bir işi planlama ve plan dahilinde sonuca ulaştırma gibi konular önem kazanır. Ayrıca, öğrenme, grup içinde başarılı olma gibi görevleri de vardır. Bu ortamda yaşayacağı **başarma duygusu**, çocuğun kendisine ve yeteneklerine karşı olumlu şekilde bakmasına, geleceğe ilişkin bir özgüven oluşturmaya olanak verir. Başarılı olma duygusunun yaşatılabilmesi için çocuğa kapasitesine göre başarıyla yerine getirebileceği sorumluluklar verilmeli ve bunun sonundaki başarıları da takdir edilmelidir. Bu aşamadaki çocukların küçük hatalarının görmezden gelinmesi de bu dönemin başarıyla aşılmasına katkı sağlar. Kişiliğin güçlenmesiyle **yeterlik duygusu** da bu aşamada gelişir. Başarısı desteklenmeyen ve başarısızlıkları arkadaşlarıyla kıyaslanan çocuklar; kendilerini, yetersiz, değersiz, beceriksiz ve işe yaramaz birisi olarak algılayarak aşağılık duygusu hissederler. Bu aşağılık duygusu, bireyin tüm yaşamı boyunca üretim etkinliklerini olumsuz etkileyebilir.

BEŞİNCİ AŞAMA (12-20 yaş arası) KİMLİK KAZANMAYA karşı ROL KARMAŞASI

Bu aşamayı oluşturan **ergenlik dönemi**, bireyin kişilik gelişiminde **ikinci bir şans** olarak görülür. Bunun nedeni de, daha önceki dönemlerde çözüme kavuşturulamamış sorunların yeniden gündeme gelerek çözüme kavuşturulma ihtimalini içermesidir. Çünkü bu dönemin başında, “Ben kimim, bir çocuk muyum yoksa bir yetişkin miyim, başarılı mı olacağım başarısız mı olacağım?” gibi önceki dönemlerle ilgili sorular da sorulur.

Bu dönemde olgunlaşan birey, **cinsel kimliğini** oturtur, ardından da karşı cinsin kendisini nasıl gördüğü sorgulamaya başlar. Bu sorgulama, toplumun kendisini nasıl gördüğünü, yani **toplumsal kimliğini** sorgulanmasının da başlangıcıdır. Toplumsal kimlik, toplum tarafından kabul görmek anlamına geldiği için toplumun gözünde yer etmiş kahramanlara benzeme çabaları görülür. Gencin karşılaştığı çeşitli toplumsal rollerle ilgili fırsatlar, onun farklı rolleri denemesine ve farklı yeteneklerini geliştirmesine olanak sağlar. Ardından, “Ben ne ile uğraşmalıyım?”, “Gelecekte ne yapmalıyım?”, “Ne olmalıyım?” gibi daha gerçekçi sorular sormaya başlar ki bu da **mesleki kimliğin** sorgulanmasıdır. Öğretmenler ve ana babalar; gence, başarılı rol modeller gösterirlerse, olası toplumsal rolleri araştırma fırsatları sunarlarsa, gencin kendisinin ve başkasının gözünde ne olduğuna dair gerçekçi ve olumlu dönütler verirlerse, birey güvenli bir kimlik duygusu geliştirebilir. Aksi takdirde birey **gelecekte ne yapmak istediğine karar veremeyen, olgunlaşmamış bir yetişkin olabilir.**

ALTINCI AŞAMA (20-26 yaş arası) DOSTLUK / YAKINLIK KURMAYA karşı YALNIZ KALMA

Ergenlik döneminde kimliğini bulan birey, bu aşamada başkalarıyla dostluk ve yakınlık kurabilecek hale gelir. Yakınlıktan anlaşılması gereken, bireyin kendi kimlik bütünlüğünü koruyarak bir başkasının kimliği içinde kendisini bulabilmesidir. Karşı cinse yakınlık sadece cinsel boyutla sınırlı değildir ve yaşamı birlikte planlamayı ve paylaşmayı da kapsar. Bu nedenle, evlilik konusu bu dönemde önemli bir yer tutar. Birey, ancak kendisinin kim olduğundan emin olacak kadar güçlü bir kişiliğe sahipse, karşılıklı bir ilişkide kendi kişiliğinden ödün vermeyi göze alabilir. Bu dönemde, birbirine benzer bireyler arasında yarışmacı ve mücadeleci ilişkiler yaşanma tehlikesi de vardır. Bu dönem başarılı şekilde geçirilirse, birey güvenli bir şekilde sevgi alışverişine dayalı dostluklar ve yakınlıklar kurabilir. Aksi

takdirde birey başkalarıyla anlamlı ilişkiler kurma konusunda başarısız olur. Bu başarısızlığın sonucu olarak ortaya çıkan yalnızlık duygusu, insanlardan ayrı kalma, tanınmama ve bilinmeme korkusunu ortaya çıkarır.

YEDİNCİ AŞAMA (Yetişkinlik) ÜRETKENLİĞE karşı VERİMSİZLİK

Önceki dönemleri başarıyla aşmış bireyden, bu dönemde yaratıcı, verimli ve üretken bir kişi olması beklenir. Artık kimliğini de kazanmış olan birey; meslek edinme, mesleğini sürdürme ve evlilik gibi adımları da başarıyla atmış olursa kendini iyi hisseder. Çocuklarıyla neslini sürdürmeyi önemsemeye başlar. İçinde yaşadığı topluma faydalı olmayı arzular. Kendinden sonraki kuşakların yetiştirilmesine yönelik sorumluluk hissedebilir ve ardından gençleri yaratıcılık, üretkenlik konusunda yönlendirmek ister. Eğer bunları gerçekleştiremezse, bir işe yaramayan, verimsiz ve üretken olmayan bir birey olduğu duygusuna kapılır. Bu durumda çevresine gittikçe kayıtsız kalarak; yüzeysel, sahte ilişkiler içinde, sadece kendi çıkarlarını düşünen bir bireye dönüşür.

SEKİZİNCİ AŞAMA¹⁸ (Yaşlılık) BENLİK BÜTÜNLÜĞÜNE karşı UMUTSUZLUK

Artık hayatın bitmekte olduğunun anlaşıldığı bu döneme kadar kişilik gelişimi evrelerini başarı ile geçerek, kimliğine uygun bir yaşam biçimini bulabilmiş bireyler, kendi yaşamlarını gözden geçirdiklerinde, hayatlarını “yaşanmaya değer” bulurlar ve bir benlik bütünlüğü duygusu hissederler. Artık mutlu, huzurlu ve hoşgörülü yaşlılardır. Ölüm, aslında insanın gelişimi ve iyiliği için olumsuzken, bu yaşlarda olumlu görülmeye başlanır.

18 Kuramın ileri sürüldüğü günden itibaren geçen yıllar içinde, ortalama yaşam süresinin uzamasının ardından bazı gelişim psikologları, bu dönemi daha da ayırıştırarak, “genç yaşlılık”, “yaşlı yaşlılık”, “en yaşlılık” gibi dönemlere bölmüş olsalar da burada kuram **özgün haliyle** ele alınmıştır.

Çünkü artık bireyin yaşamı kendi kontrolünden çok doktorların, bakıcıların ya da çocuklarının kontrolindedir. Benlik bütünlüğüne ulaşabilmiş kişiler, ölümü kabullendikleri için kalan zamanlarını mutlu bir şekilde geçirebilme çabası içindedirler.

Eğer birey geçmişini değerlendirdiğinde, zamanını boşa geçirmiş olduğuna ve yaşamının başarısızlıklarla dolu olduğuna inanırsa, değişiklik yapmak için çok geç olduğunu düşünür ve umutsuzluğa kapılır. Bu tip bireyler ölümden korkan, uyumsuz, inatçı ve huysuz yaşlılar olurlar.

Ancak, kendi toplumumuzun da dâhil olduğu bazı toplumlarda, bir ömür nasıl geçerse geçsin, yaşamın sonlarındaki umutsuzluğa çare olacak ölüm sonrası ebedi bir mutluluğun, makul bir bedel karşılığında mümkün olabileceği düşünülür. Bu özel durum da, bu düşüncenin hakim olduğu toplumlarda, kişilik gelişiminin bu son aşamasını, bu tür kuramlarla açıklamayı çok anlamlı kılmamaktadır¹⁹.

Maslow'un ihtiyaçlar piramidi

Çoğu kez insanın davranışlarını ihtiyaçlarının yönlendirdiği bilinen bir gerçektir. Her ne kadar tek başına bir gelişim alanı olmasa da **insan ihtiyaçlarına** sistematik şekilde bakmak, toplumdaki genel davranış kalıplarını anlamlandırabilmemize bir katkı getirebileceği için burada insanın davranışlarını yönlendirdiği düşünülen ihtiyaçlarından söz edilmiştir.

Psikolojide insancıl (hümanist) yaklaşımı benimseyen, Amerikalı psikolog Abraham Harold Maslow (1908-1970)

19 “Kim Allah için hacceder de kötü söz ve davranışlardan sakınır ve günahlara sapmazsa -kul hakları hariç- **annesinin onu doğurduğu günkü gibi günahlardan arınmış olarak döner.**” (Buhari, Hac, 4)

“**Makbul haccın karşılığı cennetten başka bir şey değildir.** Umre de diğer bir umre ile arasındaki günahları siler.”(Nesai, Menasik,3-5; Müslim, Hac, 437; İbn-i Mace, Menasik, 3)

davranışları ortaya çıkaran güdülerin (yani, organizmayı etkileyerek harekete hazır hale getiren iç ve dış uyarıcıların) belli ihtiyaçlardan kaynaklandığını öne sürerek, ihtiyaçları ayrıntılı olarak ele alıp incelemiştir.

Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisi ya da Maslow'un ihtiyaçlar piramidi olarak bilinen bu yaklaşımında, Maslow, aşamalı sıralı (hiyerarşik) olarak, yedi temel ihtiyaç tanımlamıştır. Bu yaklaşıma göre, **ihtiyaçların giderilmesi, davranışın sergilenmesinde o davranış için dışarıdan motivasyon ve edilmekten çok daha etkilidir.**

Maslow'a göre ihtiyaçların aşamalı sınıflandırılması şöyledir:

Birinci basamak: Fizyolojik ihtiyaçlar

Hissedilmesindeki öncelik sırasına göre, en başta, yani birinci basamakta yer alan ihtiyaçlardır. Bunlar bedeninin canlılığını sürdürebilmesi için hissedilen, su, yemek, ısınma, uyku gibi temel ihtiyaçlardır. Bu basamaktaki ihtiyaçlara fizyolojik ihtiyaçlar denir.

İkinci basamak: Güvenlik ihtiyacı

Fizyolojik ihtiyaçlardan sonra, ikinci basamakta güvenlik ihtiyacı yer alır. Burada sözü edilen güvenlik, barınma, kendini tehlikelerden koruma, savaş, doğal felaketler, aile içi şiddet, kazalara karşı güvenlik gibi sadece fiziksel güvenlikle sınırlı değildir. Ekonomik krizler, işsizlik, hastalıklar gibi konulardaki güvenliği de içerir. Bu basamaktaki ihtiyacı oluşturan güvenlik, kişinin fiziksel ve psikolojik zararlara karşı güvenliği olarak özetlenebilir.

Üçüncü basamak: Yakınlık ve sevgi ihtiyacı

Güvenlik ihtiyacını izleyen, üçüncü basamakta yakınlık ve sevgi ihtiyacı yer alır. Bu ihtiyaç, bir gruba ait olma, sevmeye, sevilme, insanlar tarafından dışlanmama, kabul edilme şeklinde kendini gösterir.

Dördüncü basamak: Saygınlık ihtiyacı

Yakınlık ve sevgiyi, dördüncü basamaktaki saygınlık ihtiyacı izler. Tanınma, başarı kazanma, statü sahibi olma, saygı görme bu ihtiyaç kategorisinin örnekleri arasında yer alır.

İlk dört basamakta yer alan bu ihtiyaçlar, sırasıyla, fizyolojik ihtiyaçlar, güvenlik ihtiyacı, yakınlık ve sevgi ihtiyacı ve saygınlık ihtiyacı, genel olarak “**var olma ihtiyaçları**” olarak adlandırılırlar ve çoğunlukla **hissedildiklerinin pek farkında olunmazlar** ancak **yoksunlukları davranışları etkiler veya yönlendirir**.

Beşinci basamak: Bilme ve anlama ihtiyacı

Beşinci basamakta ise bilme ve anlama ihtiyacı yer alır. Birey, gerek kendi içinde olsun, gerekse toplumda ve çevrede olsun, olup bitenleri bilmeyi ve anlamayı ister. Merak, keşfetme ve bilgiye ulaşmayı isteme şeklinde kendini gösteren bu kategorideki ihtiyaçlar giderildiği zaman bir haz duyulur.

Altıncı basamak: Estetik ihtiyacı

Altıncı basamakta estetik (güzellik ve güzelliğin insan duygularını etkilemesiyle ilgili) ihtiyaçlar vardır. Bu kategorideki ihtiyaçlar kapsamında, sanatı anlama, sanattan zevk alma, bireyin kendi yaratıcılığını kullanması örnek verilebilir.

Yedinci basamak: Kendini gerçekleştirme ihtiyacı

Maslow’un ihtiyaçlar hiyerarşisinin son basamağındaki ihtiyaç, bireyin doğuştan getirdiği potansiyeli ve yeteneklerini tam olarak kullanarak, hayatta istediği hedefleri gerçekleştirebilme ihtiyacıdır. Bu, **bireyin kendini gerçekleştirme ihtiyacı** olarak adlandırılır. Bu arada, kendini gerçekleştiren bir bireyin bazı özellikleri şu şekilde sıralanabilir; “Kendisini olduğu gibi kabul eder, kendisiyle barışıktır,

duygularını bastırmaz ve saklamaz, içinden geldiği gibi doğal davranır, başkalarıyla rahatlıkla ilişki kurabilir, değişime açıktır, uzlaşmacıdır, demokratiktir, gerçeği olduğu gibi algılar, yaratıcıdır, kendi kendisine yeter ve hep başkalarından yardım beklemez.”

İlk dört basamaktaki ihtiyaçların “**var olma ihtiyaçları**” olarak adlandırıldığı gibi, son üç basamaktaki ihtiyaçlar da (sırasıyla, bilme ve anlama ihtiyacı, estetik ihtiyaçlar ve kendini gerçekleştirme ihtiyacı) **gelişim ihtiyaçları** olarak adlandırılır.

İkinci ana kategoriyi oluşturan, “bilme ve anlama ihtiyacı”, “estetik ihtiyaçlar”, “kendini gerçekleştirme ihtiyacı” gibi **kişinin gelişim** ihtiyaçlarının hissedilmesinin göstergesi olan bazı davranışların toplumumuzdaki eksikliği sıklıkla eleştirilir.

Örneğin, öğrencilerimizde **bilme ve anlama ihtiyacının** olmadığını, bu nedenle de öğrenmekten haz duymadıklarını söyleriz. Belgesel yerine, içeriği sıradan diziler izlediği için toplumu eleştiririz. **Estetik ihtiyaçların** hissedilmemesi yüzünden müzelere, sanat galerilerine, konserlere giden kişi sayısının azlığından yakınır, bunun yerine alışveriş merkezlerinde dolaşmanın insanımıza daha cazip geldiğini öne süreriz. **Kendini gerçekleştirme ihtiyacı** hissetmeyen insanımızın, kendisiyle barışık olmadığını, değişime kapalı olduğunu, gerçeği olduğu gibi değil de, algılatılmak istendiği gibi algıladığını iddia ederiz. Özellikle sosyal yardımlarla dışarıdan desteklenmeyi, “**kendi kendine yeterli olamamanın bir eksikliği**” olarak görmeyi aklından bile geçirmediğini düşünürüz.

Maslow’un ihtiyaçlar piramidine ilişkin şu çıkarımlar bu tür konuların nedenlerine kafa yoranlara katkı getirebilir:

1. İhtiyaçlar hiyerarşıktır yani, birey için önem ve önceliğe dayalı aşamalı bir sıra izler.

2. Alt düzeydeki ihtiyaç bir miktar karşılanmadan, üst düzeydeki ihtiyaç ortaya çıkmaz ve dolayısıyla hissedilmez.
3. Bir ihtiyaın karşılanabilmesi için üstteki ihtiyaçtan feragat edilebilir, yani ihtiyaın karşılanması için sahip olunacaklardan fedakarlıkta bulunulup vazgeçilebilir ama alttaki ihtiyaçtan asla vazgeçilemez ve ihtiyaın karşılanması için gerekenler feda edilemez.

Ahlak gelişim alanı

Pek çok toplumda yolsuzluk, rüşvet, adam kayırma, ihaleye fesat karıştırma, gerçek dışı politik beyanlarda bulunma gibi ahlak ile bağdaşmayan olaylar görülmektedir. Bunlar da doğal olarak toplumsal barışı ve huzuru olumsuz yönde etkilemektedir. Zaman zaman da bunlara karşı yeterince toplumsal tepki gösterilmemesinden, hatta bunların toplumca meşrulaştırılmasından yakınılmaktadır²⁰. Bu tür olumsuz davranışları sergileyenler de, bu davranışlara yeterli tepkiyi göstermedikleri için eleştirilenler de toplumu oluşturan bireylerdir. Doğal olarak da konu toplumdaki bireylerin ahlak anlayışları ile doğrudan ilişkilidir. Bu nedenle eğitimin merkezindeki insanın ahlak gelişiminden de söz etmek de yerinde olacaktır.

a) Piaget'nin ahlak gelişim kuramı

Bilişsel gelişim aşamalarında kuramından söz ettiğimiz Piaget, ahlak gelişimini de incelemiş, bu gelişim alanını da, bilişsel gelişimde yaptığı gibi belli safhalara bölerek açıklamaya çalışmıştır. Piaget'nin çocukların oyun oynarken, oyun kurallarına uyma derecelerini inceleyerek ne sürdü-

20 4734 sayılı Kamu İhale Kanununda, 16 Mayıs 2018 günü yapılan son değişikliğin, 187 ayda yapılan 186'ncı değişiklik olduğu, yapılan bu kadar çok değişikliğin de "Yasaya göre ihale mi, yoksa ihaleye göre yasa mı?" tartışmasına sebep olduğu pek çok basın yayın organında yer almıştı. Sorun, bunun mecliste, toplumun gözü önünde cereyan edebiliyor olmasıdır.

gü ahlak gelişim kuramına göre, bu süreç **iki temel aşamadan** oluşmaktadır.

Piaget'ye göre, bilişsel gelişim aşamalarından somut işlemler dönemi öncesinde, kural kavramı henüz oluşmadığı için ahlak da söz konusu değildir. Bu nedenle Piaget'nin tanımladığı ahlak gelişimi, altıncı yaştan sonra başlar ve şu iki aşamayı izler;

1-Dışsal kurallara bağlılık aşaması (6-12 yaşlar arası)

Bu aşamada ahlak kurallarının değişmez olduğuna inanılır ve neden uyulması gerektiği sorgulanmaz. "Kurallar değiştirilemez gerçeklerdir ve her koşulda, herkesin bu kurallara uyması gerekir" düşüncesi hakimdir. Bu aşamanın sonuna kadar, işlenen bir suçun önem derecesini, suça bağlı olarak ortaya çıkan fiziksel sonuçlar belirler. Örneğin, kaza ile bir koli yumurtayı düşürüp kıran bir çocuk, bilerek bir yumurtayı kıran çocuktan daha suçludur. Kurallara uymamanın doğal sonucunun hemen cezalandırılmak olduğuna inanılan bu dönemde, **adaletin, haksızlık edilen kişiye hakkını vermekle değil, haksızlık edenin hemen cezalandırılmasıyla sağlanacağına inanılır.**

2-Ahlaki özerklik aşaması (12'nci yaştan sonrası)

Bu aşamada, kuralların insanlar tarafından oluşturulduğu ve gerektiğinde değiştirilebileceği bilincine ulaşılır. Bireyler, başkalarının değerlendirmelerinden çok, kendi yaptıkları değerlendirmelere göre davranmaya başlarlar. Bireyde yeni ve daha üst düzeyde bir ahlaki gelişim gözlenir. Artık kural, bireyin kendi vicdanıyla şekillenir. Kişi kurala cezadan kaçınmak için değil, kendisi istediği için uyar. Ceza da otomatik olarak uygulanacak bir işlem olmaktan çıkar.

Aile içinde çocuk yetiştirme yöntemlerinin, okulda da öğretmenlerin ders işleme şekillerinin, otoriteye itaat etmeye dayalı şekilde ve itiraz yollarının da kapalı olma-

sı, çocuğun dışsal kurallara bağlılık aşamasından ahlaki özerklik aşamasına geçişini zorlaştırır.

b) Kohlberg'in ahlak gelişim düzeyleri ve aşamaları kuramı

Ahlak gelişimi denildiğinde, Piaget'nin ahlak gelişim kuramından çok, Piaget'nin kuramından yola çıkıp daha kapsamlı bir kuram öne süren, Amerikan psikolog ve akademisyen Lawrence Kohlberg (1927-1987)'in **Ahlak Gelişim Düzeyleri ve Aşamaları** kuramı akıllara gelir.

Kohlberg, çocukların oyun davranışlarını izleyen Piaget'den farklı bir yol izleyerek çocuklara ve yetişkinlere ahlaki ikilemler içeren durumlar vermiş, bu durumlarda; değişik yaş gruplarından ve sosyo-ekonomik düzeylerden katılımcıların verdiği kararları, doğruluğu ya da yanlışlığı açısından değil, **katılımcıların öne sürdükleri gerekçelere ve yaptıkları değerlendirmelere göre** inceleyerek çalışmasını sürdürmüştür. Çalışmasının sonunda, Kohlberg, aldığı yanıtları sınıflayarak, bireylerin, **üç ana düzey içinde, altı farklı yargı aşamasından geçtiklerini ileri sürmüştür.**

1-Gelenek öncesi düzey

Kohlberg'in **Ahlak Gelişim Düzeyleri ve Aşamaları**na göre, **ilk düzey**, Piaget'nin "dışsal kurallara bağlılık" döneminde olduğu gibi, kuralların başkaları tarafından konduğuna inanılan, "iyi" ya da "kötü" nün ortaya çıkan fiziksel sonuçlarına göre değerlendirildiği, bireyin kendi ihtiyaçlarının ön planda olduğu **gelenek öncesi** düzeydir.

Gelenek öncesi düzey içinde kalan birinci aşama, **ceza ve itaat eğilimi** aşamasıdır. Bu aşamada, kurallar, başkaları tarafından konur, çocuklar sadece cezalandırılmaktan kaçınmak amacıyla otoriteye uyar ve çocuklar için olayların arkasındaki nedenler önemli değildir.

Gelenek öncesi düzeydeki ikinci aşama ise **araçsal ilişkiler** (ya da **saf çıkarlar**) **eğilimi aşamasıdır**. Çocukların sadece kendi isteklerinin ve gereksinimlerinin karşılanmasının önemli olduğu bu aşamada, pazar ya da değiş tokuş ahlakı söz konusudur. “Her şey karşılıklıdır.” inancına sahip oldukları için, başkalarının gereksinimlerini çıkarıcı bir şekilde dikkate alırlar. Adalet anlayışının göstergesi, “Benim için bir şey yaparsan, ben de senin için bir şey yaparım.” anlayışıdır.

2-Geleneksel düzey

Kohlberg’in tanımladığı **ikinci düzey** ise, ailenin, içinde bulunulan grubun, toplumun hatta ulusun gereksinim ve beklentilerinin, kişisel beklenti ve gereksinimlerden üstün tutulabildiği, grubun veya toplumun isteklerine uygun davranmaya özen gösterildiği, toplumsal düzenin desteklendiği, yasalara ve topluma sadakatin önemli olduğu **geleneksel düzeydir**.

Geleneksel düzeyde kalan üçüncü aşama, **kişiler arası uyum** eğilimidir. Benmerkezciliğin azaldığı, başkaları tarafından onaylanmanın önemsendiği bu aşamada, iyi davranış; başkalarına yardım etmek, onları mutlu edebilmektir.

Geleneksel düzeydeki dördüncü aşama ise, akran gruplarının kurallarının yerini, toplumsal kuralların ve yasaların aldığı, doğru davranışın bireyin toplumsal düzene ve otoriteye uygun davranması ve sorumluluklarını yerine getirmesi olarak algılandığı **yasa ve düzen eğilimidir**.

3-Gelenek ötesi düzey

Kohlberg’in ahlak gelişiminin **üçüncü** ve son **düzeyi** ise bireyin kendi ahlak ilkelerini başkalarından ve otoriteden bağımsız olarak seçtiği ve kendi değerler sistemini oluşturduğu **gelenek sonrası** (ya da ötesi) **düzyedir**.

Gelenek sonrası düzeydeki beşinci aşama, **sosyal sözleş-**

me eğilimi olarak adlandırılır. İnsan hakları, özgürlük gibi kavramların bireyin değerler sisteminde önemli bir yer tuttuğu bu aşamada, toplumsal kurallar ve değerler, **mutlak değil, göreceli olarak düşünöldükleri için, eleştirel bir şekilde ele alınır**. Temel hak ve özgürlükler göz önüne alınarak konmuş kurallara ve yasalara uymak çok önemli olsa da yasaların, toplumun yararına olacak şekilde, demokratik yollarla değiştirilebileceğine inanılır.

Kohlberg'e göre ahlak gelişimi açısından ulaşılabilecek son nokta, gelenek sonrası düzeydeki altıncı aşama olan **evrensel ahlak ilkeleri eğilimidir**. Artık birey; insan hakları, eşitlik, adalet gibi soyut ve evrensel kavramlarla, kendi ahlak ilkelerini yine kendisi seçerek oluşturur ve davranışlarını da bunlara göre düzenler. Bu aşamada, **adalet, yasanın önündedir**.

Bireysel gelişim aşamaları ve toplumsal yapı

Toplumları bireyler oluşturduğuna göre bireylerin çeşitli gelişim alanlarında buldukları aşamalar, toplumsal anlamda gelişmişlik düzeyini de şüphesiz etkiler. Üstelik farklı gelişim alanları birbiriyle ilişkili olduğu için de bu etkileşim oldukça karmaşık bir şekilde gerçekleşir.

Hazine arazisine, yani toplumdaki diğer bireylerin de üzerinde haklarının olduğu bilinen bir yere kaçak inşaat yapılır. Bunun bulunulan **ahlaki gelişim aşamasıyla** ilgisi vardır.

Resmen bir hak gaspının söz konusu olduğu bu ahlaksızlığı imar affıyla meşrulaştıranlara siyaseten onay verilerek bir anlamda ahlaksızlık desteklenir. Çünkü destekleyenin de sosyal yardıma veya ihaleye **ihtiyacı** vardır. Bu durum da **ihtiyaçlar piramidinde bulunulan yerle** ilgilidir.

Dere yataklarına göz göre göre ev yapılır. Yerel yönetimler de oy için, çıkar için buna onay verir. Bunun da **ahlaki gelişim** ile ilişkisi vardır.

Üç beş yıl önce sel baskınında dere yataklarına yapılan evlerde can kayıpları yaşanmıştır ama bunun tehlikeli olduğu ancak sel altında kalınarak sadece sel altında kalanlar tarafından öğrenilir. Bunun da **bilişsel gelişim** aşamasıyla ilgisi vardır.

Sokak hayvanlarına eziyet edilir. Toplum da buna pek tepki göstermez. Çünkü çocuklukta yeterince sevgi ve ilgi görülmediği için dış dünya düşmanca görülür. Bunun da **psiko-sosyal gelişimle** ilgisi vardır. Ama isterseniz **ahlaki gelişimle** ilişkili olduğunu da düşünebilirsiniz.

Örnekler çoğaltılabilir. İşte bu karmaşık yapı, zaman içinde toplumu bir yerden alır bir yere doğru götürür. Ahlak-sızlık cehaleti besler, cehalet gelişimi köstekler. Değerler yavaş yavaş yok olur, hatta yerlerine alternatif değerler gelir.

Sorgulamıyorsanız, düşünmüyorsanız, kıyaslama yapmıyorsanız, soyut düşünüp geleceği öngöremiyorsanız, sadece gününüzü yaşıyorsanız bu değişimin farkında bile olamaz, hatta bir değişimi fark ettiğinizde, size anlatılan bu değişimin “**gelişim**” olduğuna bile inandırılabilirsiniz.